

Örträdgårdsdesign & etablering

I detta avsnitt läggs fokus på designen av en trädgård specifikt för odling av kryddväxter och örter, antingen som en del av en större trädgård eller som en självständig örträdgård. Processen är uppdelad i två huvudfaser: planering och etablering av örträdgården. Initialt handlar det om planeringsfasen – att forma din odling utifrån en bred vision och ett grundläggande mönster till en mer specifik och detaljerad plan för hur din örträdgård kommer att gestalta sig och utvecklas med tiden.

Utforma en plan

Du kan låta din trädgård formars sig själv genom att arbeta intuitivt och kreativt, vilket ofta resulterar i positiva resultat. Men genom att utarbeta en plan i förväg, kan du effektivisera både tidsåtgång och energianvändning, samtidigt som du mer direkt arbetar mot din vision om att etablera en mångsidig trädgård med olika funktioner.

Första steget

1. Tänk dig din framtida örträdgård. Visualisera dess utseende, känsla, dofter och smaker.
2. Välj den bästa platsen. Även om de flesta av oss är begränsade till en specifik plats, om du har flexibiliteten, överväg olika aspekter. Din trädgård kommer att blomstra med mänsklig interaktion, så placera den där du vanligtvis befinner dig. Hur ser tillgången på organiskt material ut? Organiskt material som du bygger upp din trädgård med kan vara ensilage, gammalt hö, kompost, stallgödsel, tång etc.
3. Ta dig tid att observera och dokumentera området grundligt. Hur känner du inför platsen på ett emotionellt plan? Börja med en enkel grundkarta som utgångspunkt. Samla information som klargör platsens unika förhållanden, inklusive odlingszoner samt tidpunkter för den senaste och första frosten. Förbättra din grundkarta genom att lägga till ytterligare lager som visar jordmån, sol- och skuggförhållanden, samt fuktighet. Identifiera områden med stor biologisk mångfald som främjar artvariation. Kartlägg dina rörelsemönster inom området för att skapa en zonindelad karta.
4. När du analyserar de olika lagren på din karta kommer du att börja se specifika mönster i din trädgård. Du hittar platser med unika egenskaper, som näringsrik jord eller en yta där ogräs trivs. Sådana platser definieras som ståndorter. Dessa platser bildar grunden för din planering av samodling och hjälper dig att välja lämpliga växter för varje specifik plats i din örträdgård.
5. För att förena din vision med de faktiska förhållandena på platsen, reflektera över dina och eventuellt andras behov och önskemål för området. Tänk på vad ni vill uppnå med örträdgården och resten av tomt. Överväg också hur mycket tid, pengar och energi du är villig att investera.

Designa örtlunden

I planeringsprocessen för din örträdgård, börja med att tänka på de aspekter som blir komplicerade att ändra senare. Hur tänker du hantera vattenbehovet? Överväg permanenta åtgärder som att anlägga en damm. Tänk även på logistik och tillgänglighet: hur ska stigar och huvudvägar genom trädgården dras? Planera för viktiga strukturer som skyddshäckar och andra element som erbjuder vindskydd. Fundera över behovet av en ogräsbarriär. Kanske planerar du att bygga ett växthus, förvaringsutrymme för redskap, ett utekök eller en avloppsanläggning. Tänk på hur du kan öka den biologiska mångfalden i din trädgård. Genom att inkludera små gångvägar,

sittplatser och vackra vyer kan du förhöja upplevelsen i din trädgård. Kom ihåg att en plan på papper endast är en teoretisk utgångspunkt som behöver anpassas till verkligheten.

Polykulturer

Många trädgårdsentusiaster tenderar att samla på sig växter en och en; de köper kanske ett träd från en handelsträdgård, tar emot örter vid plantbytdagar eller får frön från en bekant. Detta är superbra men det är också bra att noggrant planera din växtkollektion och organisera effektiva samplanteringar, även kända som polykulturer. Till skillnad från monokulturer, där endast en växttyp odlas i ett område, blandar polykulturer flera olika arter på ett och samma ställe där de kan interagera på mångfacetterade sätt. Dessa växter kan stödja varandra på flera sätt, inklusive att förbättra jordens struktur, dela på näringsämnen, sända ut varningssignaler till varandra, öka jordens fuktighet, minska erosion, skapa skyddande skugga, förbättra jordens bördighet, locka till sig nyttiga insekter och pollinatörer samt ge skydd till yngre plantor. Det kan vara utmanande att avgöra om växterna verkligen hjälper varandra eller om de konkurrerar. Den bästa metoden är att experimentera baserat på din trädgårds unika förutsättningar och att lära dig successivt genom att ta en lund i taget.

Så här kan du gå tillväga när du planerar polykulturer:

Vad är huvudmålet med de läkeväxter du planerar att odla: Ämnar du använda dem som medicin, te, mat, eller för något annat praktiskt syfte? Identifiera de arter du vill ha i din trädgård och integrera dem i din planering. Visualisera utseendet på din örtlund om tre, fem eller tio år. Överväg vilka växter som kan samexistera på ett harmoniskt sätt med dina valda läkeväxter. Detta kan omfatta allt från buskar, klätterväxter och träd till ettåriga och perenna blommande växter som attraherar pollinerande insekter.

När du utformar örtskiktet i din trädgård, försök hålla antalet arter till mellan fem till sju per polykultur för att minimera konkurrensen. Utgå från din vision för polykulturen och fundera över vilka växter som skulle trivas i den miljön. De olika arterna och deras växtsätt kommer att påverka din designplan. En del växter sprider sig till stora grupper, medan andra föredrar att växa ensamma eller i mindre grupper. Ätbara växter kan grupperas för att förenkla skörden, och växter som producerar nektar och pollen kan placeras strategiskt för att locka till sig insekter. Antalet örtskikt du kan ha beror på hur mycket skugga platsen får, tillgång på vatten och bördigheten på platsen.

Planera införskaffningen av växter och frön. När du har bestämt vilka växter du önskar i din trädgård är nästa steg att fundera på hur du ska skaffa dem. Med hänsyn till dina intressen, budget och den tid du har till förfogande, bör du överväga olika alternativ för att skaffa, köpa eller föröka de frön och växter du vill ha.

Utarbeta en strategi för etablering. Detta involverar vanligtvis att ge växterna en god start och lite extra stöd för att snabba på deras naturliga utvecklingsprocess, eller successionskedja som de är anpassade för. Din plan kommer att anpassas efter platsens unika förutsättningar, dina personliga färdigheter och preferenser.

Snabbsuccession

Om ditt mål är att relativt snabbt etablera odlingar, kan du hämta idéer från landskapsarkitektur. Denna strategi är tillämpbar oavsett om din utgångspunkt är en gräsmatta eller en åker.

Följ dessa steg i successionsprocessen:

1. Förbered planteringsområdet genom att ev. luckra jorden, grundgödsla och täcka marken med stora mängder organiskt material. Detta kan med fördel göras tidigt på våren eller under hösten.
2. Skapa din egen plantskola
3. Så in gröngödslingsväxter på planteringsområdet.
4. Rensa bort ogräs från hela planteringsområdet under det första året och fyll på med marktäckning vid behov.
5. Plantera läkeväxter och ev. andra växter, ca en säsong efter att du har sått in gröngödslingsväxterna. Du kan också plantera ut en del under sensommaren.

Plastmetoden

Täck över den befintliga växtligheten med en markduk för att effektivt kväva vegetationen du vill byta ut. När du sen tar bort plastduken kan nya växter sås eller planteras ut. Trots att användningen av plastduk inte alltid är det bästa alternativet ur miljösynpunkt, kan du täcka stora ytor och återanvända den flera gånger. Som ett miljövänligare alternativ kan du använda en biologiskt nedbrytbar marktäckningsduk och täcka den med organiskt material.

I en örträdgård finns även plats för ettåriga grödor, som grönkål, svartkål, squash och majs att växa tillsammans med örter eller i mellanrummen i trädgården. Du kan även överväga att inkludera dvärgträd med särskilda egenskaper, små buskar som rosenkvitten, och en variation av fleråriga grödor i bakre delen eller längs kanterna av din örträdgård.

Förbered marken och täck den med eller utan att så in gröngödsling

1. Sprid ut ett lager av välbrunnen gödsel, cirka 3-5 cm tjockt, över hela området. Använd häst-, får-, ko- eller getgödsel.
2. Om det finns fleråriga roträs i jorden, täck över ytan med wellpapp, tidningar eller annat biologiskt nedbrytbart täckmaterial. Om inte, gå vidare till steg 3.
3. Lägg ett tjockt lager av löst organiskt material ovanpå täckmaterialet för att hålla det på plats. Löv, flis eller täckbark är att föredra, men även halm, hö eller ensilage är effektivt.

Påbörja denna process under våren. Det kommer att täcka över befintlig vegetation, och som den bryts ned kommer den att attrahera marklevande organismer. Om du har bar jord kan du plantera direkt. Om du bor i en del av Sverige där höstplantering är möjlig, kan du göra det under samma höst. Annars är det bättre att vänta till nästa vår.

Etablera örterna och kryddorna

När en odlingsssäsong närmar sig sitt slut, är det bra plantera örterna, om du inte redan har gjort det i bar jord. Genom att plantera örterna nära varandra från början kan du minska behovet av att tillsätta ytterligare organiskt material senare. En tät plantering bidrar även till att hindra fröogräs från att etablera sig.

Följ dessa steg när du planterar örter och kryddor:

1. Flytta undan täckmaterialet där plantan ska vara.

2. Gräv ett hål som är lika djupt och brett som krukans som växten är i.
3. Placera växten i hålet.
4. Vattna plantan grundligt.
5. Lägg tillbaka täckmaterialet runt plantan, nu kan det placeras nära själva plantan.

Skydda dina växter

För att skydda dina växter mot olika skadegörare kan det behövas specifika metoder. Om sniglar utgör ett hot, kan det krävas att du plockar bort dem för hand. Mot sorkskador kan träd planteras i korgar av nät för extra skydd. Om harar och rådjur orsakar skada i din trädgård, kan det vara aktuellt att inhägnad dina odlingar med ett viltstängsel.

Gynna biologisk mångfald

För att omvandla din trädgård till ett blomstrande ekosystem med robusta växter, är det avgörande att locka till sig naturens hjälpare. Det finns många åtgärder du kan vidta för att välkomna eller behålla vilda djur och insekter i din trädgård. Plantering av inhemska träd som sälg, vide, hassel, lönn och al erbjuder ett överflöd av pollen, vilket är till nytta för insekter som behöver näringskällor för att mata sina larver tidigt under våren. Steniga områden erbjuder varma gömställen för fjärilar, humlor, rovdjur som spindlar, skalbaggar, grodor och ormar. Att behålla en hög med kvistar, grenar och löv på din tomt, istället för att köra bort det till återvinningsstationer, skapar en livsmiljö för maskar, skalbaggar, nyckelpigor och igelkottar. Genom att placera en komposthög i solen och en annan i skuggan, kan du dra till dig olika djurarter. Låt stående döda träd vara kvar; deras bark ger skydd för fjärilar och andra insekter. Borra hål i döda träd för att erbjuda boningsplatser för solitära bin, solitärgetingar, rovsteklar och vissa typer av parasitsteklar. Högar med död ved är också fördelaktiga för många nyttodjur i trädgården. Lämna ihåliga stjälkar och fröställningar under vintern som matkälla för fåglar och övervintringsplatser.

Ängsmarker, som blir allt sällsyntare i Sverige, är avgörande för att upprätthålla den biologiska mångfalden. För att förvandla en vanlig gräsmatta till en äng, bör du först ta bort gräsmattan, dess rötter och det översta jordlagret på minst en kvadratmeter stor yta. Det är mest effektivt att så ängsfrön direkt i bar jorden. Om du har näringsrik jord, kan du minska näringshalten genom att odla potatis i ett till två år utan att tillföra gödsel. Så ängsfrön från augusti till oktober. För att få en tidig blomning kan du inkludera ettåriga blommor som blåklint och vallmo i blandningen. I slutet av sommaren, klipp ängen cirka 6-8 cm ovanför marken. Låt det klippta materialet torka på plats ett par dagar så att fröna faller ur. Använd sedan det torkade gräset som täckmaterial någon annanstans i trädgården, eftersom jorden i ängen bör förbli näringsfattig.

Gödsel

Skörd från en örträdgård orsakar vanligtvis inte betydande näringsförluster. Urin kan omvandlas från avfall till en nyttig resurs och tjäna som en effektiv gödningskälla. Baserat på vad som finns tillgängligt, utgör både djurgödsel och kompost utmärkta alternativ för gödning. Den bästa perioden för att tillföra gödsel är från sen vår till tidig sommar, när mikroorganismerna i jorden är som mest aktiva och plantornas behov av näringsämnen är som störst. Ge gödsel i små doser och avsluta gödningen efter mitten av sommaren för att stödja växternas förberedelser inför den kommande vintern.

Flytande gödning, till exempel en utspädd blandning av nässla, kirskål och vallört i proportionen 1:10, ger snabba resultat men effekten varar inte länge. Acceleratorväxter som vallört kan skäras ned och

placeras direkt på jorden runt växterna. Vallört kan omvandla urin till bladmassa och får den tillräckligt med näring kan den skäras av ca fem gånger per säsong. Undvik att gödsla om dina växter redan växer kraftigt, eftersom överdriven tillväxt kan hindra deras förberedelser inför vinterperioden. För träd som befinner sig på gränsen till sin härdighet, bör du avstå från kvävebaserad gödsling.